

NEMES Krisztina

műfordító
nemeskrisztina2015@gmail.com

A FÜGGETLENSÉG ÁLMA

San o nezavisnosti

The Dream of Independence

Győri Szabó Róbert. 2021. *Katalónia: A függetlenség álma*. Budapest: Osiris, 531 oldal

Igazi nívumot tart kezében az olvasó, Katalónia első, magyar nyelven megszületett monográfiáját, ami értelmezhető egyfajta jelenkori *Hódolat Katalóniánakként*, vagyis tisztelgésként a békés katalán demokratikus nemzeti törekvések előtt. Az 1938-ban megjelent polgárháborús memoár, George Orwell *Homage to Cataloniája* voltaképpen nem Katalóniáról szól, hanem a köztársasági baloldal belharcait írja le anarchista szemszögből, viszont nagy és sokáig tartó népszerűségének köszönhetően bevitte a köztudatba a régió nevét. Győri Szabó Róbert választott főszereplője viszont maga Katalónia, könyve széles történelmi perspektívába ágyazva mutatja be a katalán önállósági törekvések etnikai, nyelvi, kulturális, politikai alapjait és történetét a Karoling-kortól napjaink szecessziós mozgalmáig.

A szerző habilitált egyetemi docens, a Szent István Egyetem tanára Győrben, ahol politika-, gazdaság- és történettudományi tárgyakat oktat. Diplomáját a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Nemzetközi Kapcsolatok Szakirányon szerezte 1995-ben, ugyanitt védte meg doktori értekezését is 2000-ben. Fő kutatási témái a nemzeti, etnikai, nemzetiségi kérdés, autonómiák Európában; Magyarország külpolitika-története; a magyarországi zsidóság XX. századi története, a magyarországi kisebbségpolitika a rendszerváltás előtt és után; nemzetiségi identitás és sport. Szerzőként számos

cikket jegyez lektorált tudományos folyóiratokban, de kutatásainak eredményeit bevallottan jobban szereti hosszabb lélegzetű könyv formában összegezni.

Katalóniával kapcsolatban nem ez az első műve, 2016-ban jelent meg az *FC Katalónia* az Akadémiai Kiadó gondozásában, mely munkában a politológus szerző, aki egyben amatőr futballista, a legendás, nemzeti szimbólumként működő klubcsapat, az FC Barcelona történetén keresztül enged betekintést Katalónia és a katalán identitás kulisszatitkaiba. A mű megszületését 2014-ben és 2015-ben majdnem egyéves, alapos katalóniai kutatómunka előzte meg, melynek eredményeit egyszerűbb és kézenfekvőbb volt az élményekkel teli futballvonalon összegezni. Ezek az évek a katalán függetlenségi törekvések felfelé ívelő, rendkívül lelkes, tömegrendezvényekkel és civil aktivitással teli évei voltak, melyek a 2010-ben született, alkotmánybíróvási döntés elleni tüntetésekkel indultak, lázban tartották az „országot” és a hagyományosan tárgyalásos, konszenzusra törekvő, apró lépések taktikájával politizáló autonómiapárti katalán politikát is átszínezték olyannyira, hogy függetlenségpárti többséget hoztak létre a katalán tartományi parlamentben. A Barça stadionja, a Camp Nou egyike volt azoknak a helyszíneknek, ahol a katalán nemzeti érzés megnyilvánult, és a közvetítések során érzékelhetővé vált a politika iránt nem érdeklődő futballrajongók számára is világszerte.

Győri Szabó Róbert második, Katalónia témájú könyve sokkal szélesebb spektrumú munka, mint a katalán függetlenségi törekvések miéjtjébe bevezető *FC Katalónia*, ami azonban kiváló ujjgyakorlat és ráhangolódás a kérdésre. *A Katalónia: A függetlenség álma* a szerző kutatásainak (levéltári, intézményi, sajtó-, történettudományi szakirodalom – spanyol, katalán, angol, magyar –, oral history interjúk és tereptapasztalat) részletes összegzése, egy nagy ívű Katalónia-monográfia, melynek főszereplője a történelem során újra és újra jelentkező katalán függetlenségi törekvés. Katalónia esetére fokozottan igaz Benedict Anderson tézise az elképzelt közösségekről, hiszen az „ország” nem a hivatalos, politikai térképeken létezik, hanem a közösség álmaiban, melyek a kulturális katalanizmus talajáról elmozdulva időről időre politikai formát öltenek, és megkérdőjelezik a spanyol állami berendezkedés stabilitását.

A kisebbségi kérdésekkel hosszú ideje foglalkozó politológus szerző aktuális és nagyon időszerű téma rendszerezésére vállalkozott. A Szovjetunió és Jugoszlávia utódállamokra bomlása megmutatta, milyen létező és erős vagy felerősíthető nemzeti, etnikai szövetek léteznek egyes politikai formációk felszíne alatt, miközben az Európai Unió épp ellentétes irányú egység megteremtése irányába haladt, megkérdőjelezve a nemzetállamok létjogosultságát. Most a 2022. február 24-e óta zajló ukrainai háború retorikája és véres dinamikája szolgált szomorú bizonyítékot a nemzeti és kisebbségi kérdés, nacionalizmus, szuverenitás,

nemzetközi jog, nacionalista narratíva stb. kérdésének makacs létezésére, míg pár évtizeddel korábban a balkáni puszkaporos hordó felrobbanása után követtük döbbenettel és félelemmel, hogy milyen mozgósító ereje lehet a nemzeti hovatartozásnak. A gazdasági szempontból egyre inkább globalizálódó világban, s talán épp annak ellenhatásaképp, újra terítékre került a nemzeti identitás kérdése. Úgy tűnt, hogy csak a posztszovjet és a posztkommunista térség mesterséges államalakulatainak felbomlása indíthat be ilyen retrográd folyamatokat, ám Skócia és Katalónia példája ellentmond ennek a tézisnek. A 2010-es évek katalóniai eseményei sokakban értetlenséget váltottak ki, mivel nem kelet-európai és nem szegény régióról volt szó, s a mozgalom békés, demokratikus eszközei miatt sem illett az irracionális, barbár nacionalizmusok sémájába. A modern fejlődéssel ellentétes irányúnak, s ezért atavisztikusnak kikiáltott nacionalista törekvés ezúttal egy fejlett, európai társadalomban jelentkezett. Kézenfekvő magyarázattal szolgáltak a közgazdászok, akik kiszámolták, hogy a nemzeti érzés valójában csak ürügy, Katalónia függetlenedési törekvései az olasz sémába illenek, ahol a gazdag, fejlett észak próbálja lerázni a folyton segélyekre szoruló déli tartományok nyűgét. A történelem során a nemzeti érzést oly sokszor használták, használják nemtelen, gyilkos célokra, hogy sokak számára bizonyára nehéz pozitívumot látni benne, s az egységesítő, homogenizáló folyamatok logikus haladási irányként való feltüntetése is idejétmúlt kötődési pontként tekint a nemzetre. Nehéz azonban nem figyelembe venni azt a katalánok által századokon át hangoztatott tényt, hogy ők mások, mint a spanyolok, és másságuk megőrzésére törekszenek. Vicens Vives, a katalán tudományos történetírás nagy alakja ezzel kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy a katalánokat leginkább azzal jellemezhetjük, hogy kitartoan akarják önnön létezésüket.

A *Katalónia: A függetlenség álma* című monográfia erénye, hogy magukat a katalánokat teszi főszereplővé, a szerző az ő önképükből, identitásuk szemszögéből építi fel könyvét, így egy új ibériai történelmet ismerhetünk meg, melyben a spanyol államfejlődés sajátos vetületét követhetjük nyomon. Mióta az 1978-as spanyol alkotmány lefektette az autonómiák államának jogi alapjait, azóta nyilvánvaló, hogy Spanyolország nem az a monolit nemzetállam, amilyennek általában tankönyveink láttatták Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd országegyesítő dinasztikus frigye következményeképpen. A hispán történelem iránt érdeklődő magyar közönség erre vonatkozóan kiválóan tájékozódhatott Anderle Ádám *Megosztott Hispánia* (1985) című könyvéből, ami az első, magyar szerző tollából megjelent, átfogó Spanyolország-történet. A demokratikus átmenet idején Spanyolországban kutató Anderle Ádám (1943–2016) történész éles szemmel (és közép-európai nemzeti érzékenységgel) ebben a műben éppen arra hívja fel a figyelmet, hogy a spanyol történelem során nem jött létre egységes piac, nem

alakult ki egységes spanyol nyelv, kultúra, nemzettudat, az ország tartományainak gazdasági fejlettsége és orientációja eltérő csakúgy, mint etnikai-nyelvi összetételük. A különböző ritmusban fejlődő tartományok közti különbségek fennmaradtak, s napjainkig jellemzi az országot. Anderle könyvében külön fejezetek foglalkoznak a katalán, a baszk, a gallego és az andalúz tartományi, regionális történeti jellegzetességek ismertetésével, melyek közt kisnemzeti identitás tekintetében a katalán részek a legrészletesebben kidolgozottak. Győri Szabó Róbert könyvének bevezetőjében utal a magyar historiográfiai előzményekre, köztük Anderle könyvére is, és úgy gondolom, hogy a *Katalónia: A függetlenség álma* méltó folytatása a *Megosztott Hispánia* alap gondolatának a katalán szál kidolgozásával.

Természetesen a politikai térképen ma is jelen levő államok könnyebb helyzetben vannak, amikor kontinuitásuk bizonyítékeképpen felépítik nemzeti történelmük vonalát, hiszen maga a jelenben létező államalakulat bizonyítja létjogosultságukat. A kevésbé szerencsés, államalapításhoz vagy az állam megtartásához nem eléggé erős népek, akiknek jelenlétét nem jelzi egy eltérő színű folt a térképen, nem rendelkeznek ezzel a létalapjukat bizonyító ténnyel, s állam nélküli nemzetekként valóban csak létük kitartó akarása, kultúrájuk, nyelvük, intézményrendszerük tanúskodik létezésükről. *Katalónia: A függetlenség álma* ezen a vonalon elindulva vizsgálja azt, hogy a középkorban önálló politikai alakulat hogyan, milyen mértékben és formában tudja vagy akarja őrizni önállóságát. A könyv tagolása a szerző politológusi érdeklődését, irányultságát mutatja, hiszen az utóbbi tizenöt év történései (2006–2021), vagyis a katalán szecessziós mozgalom és politika kialakulása, a függetlenségi népszavazás, konfliktus Madriddal, represszió, politikai patthelyzet okai, jogi és nemzetközi jogi környezete, a szecesszió esélyei, annak lehetséges spanyol és európai, politikai következményei és hatásai teszik ki az elemzés legbővebben tárgyalt részét. A szerző egészen a 2021-es februári katalán parlamenti választásokig kíséri figyelemmel az „ország” politikai és társadalmi életének alakulását minden esetben bőven adatolva, táblázatokkal, statisztikai elemzésekkel alátámasztva megállapításait (341–521).

A katalán történeti előzmények felvázolása a katalán történetírás által kiemelt történelmi csomópontok köré rendeződik vázlatos formában (35–67). Ez a kb. 800 évet (879–1714) felölelő első fejezet foglalja magában a különböző államformákban létező önálló katalán entitás történetét: a Karoling-birodalomból önállóvá váló katalán örgrófság, a XI. századi perszonálunió az Aragón-királysággal, az Aragón-korona reconquistája, melynek során a móroktól visszafoglalt Valencia és Baleár-szigetek főként katalán telepésekkel népesülnek be, de különálló politikai egységként, federatív szerkezetben kapcsolódnak a koronához,

a földközi-tengeri uralom fénykora, a válságok, az aragón dinasztia kihalása, perszónalunió Kasztíliaival, a spanyol Habsburgok kora, az 1640-es függetlenségi felkelés és Észak-Katalónia elvesztése, majd a spanyol örökösödési háború, amikor a Bourbonok trónra kerülésével Katalónia addigi belső önállóságát felszámolják 1714-ben. A szerző hangsúlyozza a katalánok által erénynek tartott, nem központosító, egymás mellé rendelő államberendezkedés (federatív) és a tárgyalásos megegyezés (pactisme), valamint a parlament és az uralkodó közötti megosztott hatalomgyakorlás hagyományát.

Ez után következik a spanyol államba beolvasztott Katalónia történetének tárgyalása 1714-től 1914-ig, főként a XVIII–XIX. század során megvalósuló gazdasági, társadalmi modernizációra, a sikeres iparosodásra, polgárosodásra fókuszálva, valamint a katalán burzsoázia romantikus nemzeti újjászületési mozgalmának, vagyis a kulturális katalanizmusnak a kialakulását, majd annak politikai erővé válását tárgyalva (77–111).

Az 1914-től, vagyis a katalán *Mancomunitat* (félautonómia vagy kulturális, intézményi autonómia) idejétől a spanyol polgárháború végéig, 1939-ig tartó időszak mintegy huszonöt évét mutatja be a következő fejezet (121–161). Ebben az időszakban a II. köztársaság idején (1931–1939) épül ki az első, modern kori katalán autonómia, mely a későbbiekben hivatkozási alapja, történelmi előzménye lesz a jelenkorinak. A *Mancomunitat*nak Primo de Rivera diktatúrája, az autonómiának pedig a vesztes polgárháború után kialakult Franco-diktatúra vetett véget. Érdekes és fontos kiegészítője a spanyol történelmi munkáknak a szerző által nyújtott megközelítés, mely katalán fókusz miatt más megvilágításba helyezi az ország strukturális fejlődési problémáit. Az időnként polgárháborúba torkolló regionális ellentétek (spanyol örökösödési háború, I. köztársaság, II. köztársaság), a kismemzeti peremterületek önállóságra törekvésének centrifugális hatása csak egy a spanyol politikai berendezkedés korszakbeli problémái között (például középkori színvonalú agrárium, politikából kirekesztett munkástömegek, az egyház oktatási és ideológiai monopóliuma, a hadsereg túlméretezettsége és törvényen felülisége). A történelmi áttekintés azonban világossá teszi, hogy míg más problémákat sikerült orvosolni, a kismemzeti törekvések (korábban Baszkföld, jelenleg Katalónia) továbbra is problémát jelentenek és megoldásra várnak.

A következő fejezetben kap helyet a Franco-diktatúra (1939–1975) a katalán kortárs történelem és emlékezetpolitika által hangsúlyosan tárgyalt korszak, melynek máig ható következményei súlyosan érződnek a spanyol társadalomban, mentalitásban és a katalán identitásban (161–217). A diktatúrát Spanyolország minden republikánus érzelmű polgára megszenvedte, a katalánok titulusa azonban nemcsak *rojos* (vörösök), hanem *rojosseparatistas* (vörös elszakadáspártiak), vagyis ők nemcsak az államformát, hanem az egységes és oszthatatlan Spanyol-

ország eszméjét is megkérdőjelezték, ezért a represszió több oldalról nehezedett a tartományra. Legfőbb identitásmegetartó elemüket, a katalán nyelvet és kultúrát a diktatúra üldözte, aminek emléke ma is élénken él az idősebb nemzedékek emlékeiben.

A Franco halála utáni demokratikus átmenet (217–257) és a kialakult autonómia rendszer konszolidálódása az új statútumig (257–341) fejezetek a jelenkori autonómia kialakulásának részletes, alaposan adatolt ismertetését tartalmazzák, melyet a szerző magyar, angol, spanyol és katalán nyelvű szakirodalom alapján dolgozott ki. Magyarországon is sokan foglalkoztak a demokratikus átmenet jogi és politikai aspektusaival, mert a spanyol példa előképként szolgált a hazai rendszerváltás békés átmenetéhez és az EU-csatlakozás folyamatához. A szerző elsősorban a korszak spanyol és nemzetközi helyzetbe ágyazott katalán politikatörténetével, az autonómia kiépítésének lépéseivel ismerteti meg az olvasót, de a választási eredmények táblázatainak s a pujoli évek hatalom- és nemzettaktikájának elemzése mellett széles körű tájékozottságról tesz tanúságot a katalán nyelvpolitika, a Katalónián kívüli többi katalán nyelvű tartomány helyzete, a média, az emlékezet-, kultúr-, gazdaság- és identitáspolitika, nemzetközi kapcsolatok, valamint a hagyományosan erős katalán civil mozgalmak terén.

A katalán szecessziós mozgalom kialakulását és értékelését tárgyaló VII. fejezet, mint már említettük, a könyv leghangsúlyosabb része, mely alapos, részletes elemzést nyújt az eseményekben részt vevő politikai pártok hagyományairól, orientációjáról, kapcsolatairól, vezetőiről mind katalán, mind pedig spanyol oldalon, s ugyanakkor figyelemmel kíséri az eseményekre reagáló külföldi véleményeket, lépéseket is. A könyv korábbi fejezeteinek hála, az aktuális helyzet elemzése nem csupán számsorok, táblázatok, választói preferenciák, alkotmánycikkelyek és jogi nyilatkozatok bemutatásából áll, hanem sokkal mélyebbre enged látni, megismerhetjük belőle az eseményekben részt vevő milliós tömegek, a civil szféra emberi motivációit, s nyomon követhetjük a katalán és a spanyol nacionalizmus egymásnak feszülésében megmutatkozó évszázados beidegződéseket. Ennek a fejezetnek a zárórésze egy összefoglaló a katalán szecesszió esélyeiről, ami a lehető legalaposabb, elméleti keretekben való megvitatása a korábban részletesen elemzett folyamatnak. A szerző a katalán–spanyol konfliktus megoldásának minden felmerült és lehetséges forgatókönyvét felvázolja, és értékeli a felek részéről eddig tett lépéseket. Megállapítja, hogy a két makacs és kompromisszumokra egyelőre nem hajlandó nacionalizmus konfliktusa elhúzódó válságot generál Spanyolországban, s a patthelyzet kialakulásáért egyértelműen a spanyol felet teszi felelőssé. A madridi központi kormányzat az 1978-as alkotmány sérthetlenségére való hivatkozással nem volt hajlandó tárgyalni a katalán önkormányzatiság bővítésére irányuló kérdésekben (belső önrendel-

kezés, nemzeti státus, fiskális paktum újratárgyalása) a katalán féllal. A katalán igényeket, javaslatokat, kezdeményezéseket ebben a 2010–2021-es periódusban alkotmánybírószági határozatokkal, rendőrségi közbelépéssel, adminisztratív, jogi és rendészeti úton kívánta rendezni úgy, hogy határozott elutasításon kívül semmiféle tárgyalásba nem bocsátkozott a katalánok által alapvetően politikai kérdésnek tekintett konfliktusról. Madrid egyszerűen a probléma ignorálásával válaszolt, bízva abban, ha hosszan kivár, a konfliktus magától csillapodik, elül, és megszűnik létezni. A helyzet ehelyett eszkalálódott, és megjelent a szecesszió igénye, amelyet mostanra a katalán parlamenti többség és a közvélemény jelentős része támogat, mert véleményük szerint a központ által többszörösen korlátozott autonómia Spanyolországban belül a lassú nemzethalál fenyegetését hordozza. A nemzeti önrendelkezés demokratikus jogának a katalánok nem tudnak érvényt szerezni az egységes és oszthatatlan nemzet és a területi integritás elvét valló spanyol többséggel szemben. Győri Szabó Róbert a szecesszió kívül még hét másik lehetőséget vizsgál, melyek a két nemzet egymás mellett létezésének különböző modelljeit jelentik, s melyek mindegyike felbukkant a konfliktus során. A legalaposabban a szecesszió jogi, gazdasági, diplomáciai, európai politikai vonatkozásait tekinti át, s mint megállapítja, ennek esélye a leghalványabb. Ideális megoldásként a kisnemzetek nemzeti jellegét elismerő, aszimmetrikus multinacionális föderalizmus modelljét javasolja, amely egy „boldog” demokratikus megoldást jelent, hiszen egyes vélemények szerint egy demokrácia valóságát az mutatja, hogy mennyire boldogok a kisebbségek az adott, többségi döntéssel kormányzott államban. A helyzetelemzés azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy a spanyol többségnek semmilyen formában nem áll érdekében megbontani a jelenlegi államszerkezetet, s elmozdulni egy modernebb konföderatív vagy federatív berendezkedés irányba. A XIX. századi homogén nemzetállamképhez való ragaszkodás a de facto többnemzetiségű országban hosszú ideje konfliktusforrás, az államszerkezet régi strukturális problémája.

A könyv nagy erényének tartom, hogy a nemzeti, nemzetiségi, kisnemzeti, regionális, etnikai kérdésekben rendkívül tájékozott szerző kimerítően feldolgozza a katalán önállósodási törekvések jogi, gazdasági, intézményi és politikai vetületeit, de ezen túl nem fél érzékeltetni a kérdés irracionálisnak tartott aspektusát, azaz a nemzeti érzést. Akármennyire is próbálunk ugyanis a kérdésben nem érintett kutatóként objektíven elemezni egy adott politikai-történelmi szituációt, ezt csakis akkor tehetjük meg, ha elég nagy távolságot tartunk. Ez a távolság azonban Katalónia esetében sokszor azt is jelenti, hogy a szerzők csak spanyolul vagy angolul olvasnak, hisz ez sokkal hozzáférhetőbb tájékoztatósi felületet kínál a kutatók számára, mint a kisebbségi nyelven írott szakirodalom, s ezáltal valóban biztosított a távolságtartás, de a katalán univerzum ismerete

már kevésbé. A nacionalizmusnak mint ideológiának mindenképpen van egy irracionális eleme, amiről nehéz tudományosan számot adni, és ez nem kizárólag a barbár ösztönök dominanciáját jelenti. Ennek érzékeltetésére jó példa lehet például az, amikor az Európai Unió Irodalmi Díjának 2020-as egyik győztese, a katalán író, Irene Solà 2021 őszén Magyarországon járt a spanyol nagykövetség és a Margó Fesztivál vendégeként, hogy magyarra fordított nagy sikerű könyvéről beszélgesse a közönséggel, akkor a nagykövet asszony, aki maga is költő, megkérdezte tőle, hogy „de miért katalánul ír”? A beszélgetések és bemutatók spanyol tolmácsolással zajlottak, nyilvánvaló volt, hogy az író kétnyelvű, tökéletes biztonsággal fejezi ki magát országa hivatalos nyelven, ami 322 millió beszélőjével a világ ötödik legnagyobb beszélt nyelve. Miért hát a makacs ragaszkodás egy állam nélküli nemzet nem hivatalos, mindössze tízmillió ember által beszélt nyelvéhez, ami egy szerzőt sem röpít a világirodalom színpadára? A többségi nemzet szemszögéből nézve ez illogikus és irracionális döntés. Azt gondolom, hogy a Katalóniával foglalkozó szakirodalom csak nyerhet azzal, ha komolyan veszi ezt az „irracionális” tényezőt, a kisebbségi nemzet ragaszkodását a saját nyelvéhez, kultúrájához, külön identitásához, amire az alkotmány ugyan lehetőséget biztosít, a többségi nemzet számára azonban mégis meglepő és zavaró dolognak számít, ha a kisebbség él ezzel a jogaival. Köszönet ezért a szerzőnek.

A *Katalónia: A függetlenség álma* című könyvet ajánlom minden, nemzeti, nemzetiségi, kisebbségi kérdés, aktuálpolitika, spanyol politika, katalán kultúra és identitás iránt érdeklődő olvasónak, s e témák kutatóinak a benne felhalmozott rengeteg adat, tény, elemzés és a politológiai szemszögnél jóval szélesebb, gazdagabb anyag miatt, amit a szerző olvasmányos stílusban, biztos kézzel tár a magyar közönség elé. A katalánok helyzetét valószínűleg sokkal empatikusabban szemlélik vagy értékelik a külhoni magyarok, akik maguk is identitásukat megőrizni próbáló, egyre fogyatkozó kisebbségként élnek együtt a nagy, többségi nemzetekkel, s akik számára még a nehézségekkel terhelt katalán autonómia is elérhetetlen szintű jogosítványokat jelent.